

Gaál Gábor Korunkja harminc évvel ezelőtt, 1939-ben értékelte Győrffy István „iskoláját”, azt a kutató tevékenységet, mely a hagyományos népi életforma teljességének rekonstruálására törekedett, s munkaeredményeivel az oktatást és közművelődést akarta megreformálni. Ez a jeles tudós volt az, aki Móricz Zsigmonddal a falvakat és tanyákat, erdőket és nádasokat járta, néprajzi tényismereteivel gazdagítva az író művészi élménytárát és forrásvidékét.

Az ősi néphagyomány és a modern művészet e sajátos személyi kapcsolatát, a néprajzi gyűjtés és az írói műhely kölcsönhatását idézzük most, amikor megszólaltatjuk a szobrászt, a költőt, a zeneesztétát és a festőművészt, s elmondatjuk velük, milyen szerepet foglal el gondolkozásunkban a folklór, etnográfia mai kutatása.

KORUNK

Zenekultúra — népzene kultúra

A zenekultúra szó meglehetősen újkeletű. Gyakran használjuk, szívesen hivatkozunk rá, bár tartalma még meglehetősen ködös, és aligha van vitán felüli, általános érvényű definíciója. A következőkben a szónak egy magánhasználatban jól bevált, munkahipotézisként tudományos gondolatmenetben is minden bizonnyal helytálló, saját értelmezését érvényesítem, mely szerint a zenekultúra a zeneművészettel való élményes, tudatos és rendszeres élés.

Azért említem itt első helyen az élményesség igényét, hogy eleve kizárjam e becses fogalom köréből az elfásult szakembert, azt, aki számára a zene művelése önnön lényegétől elidegenedett rutin-munka vagy éppenséggel robot (esetenként akár egészen más színvonalon is, ami azonban a zenekultúra szempontjából nézve mellékes). Még a nem-szakzenészek között is akadnak olyanok, akiknek a zenéhez való viszonyát a megszokás és elélménytelenedés jellemzi, akik számára a muzsika csak közömbös-szürke hangkulissza a hétköznapok színpadán. Az ő bűnösségük a legkevésbé sem bocsánatos, míg a zene szépségével szemben immunissá rutinosult gyakorló zenész mint egyfajta szakmai kockázat áldozata megértést érdemel.

A tudatosság s ezen belül a hozzáértés sine qua nonná nyilvánításával korántsem a nem-szakzenészt kívánom a zenekultúra köréből kiutasítani! Természetesen más és más színvonalú hozzáértést követel meg a zeneszerzés, mást a zene reprodukálása és ismét mást a zene értelmes élvezete. Tudunk zenebarátokról, akik a maguk szerényebb hatáskörében sokszorosán kulturáltabbak, mint akárhány profizeneszerző, bár sajnos gyakoribb (ha nem éppenséggel tipikus), hogy a „civil” zenekedvelő azt hiszi, a zenetudományos foglalatosság a szakemberek gondja és privilégiuma, s maga megelégszik azzal, hogy révülten-bódultan lubickoljon a hangok simogató áradatában. A hozzáértés igénye természetesen nem is lehet más, mint viszonylagos. Mértéke maga az esetenkénti fogékonyság és beleélő készség, melyet a zene hallgatásának és művelésének tudatossága kiegészít és elmélyít. A műalkotás élményes és értelmes asszimilálásának az optimális egysége és egyen-

súlya — ez a minőség mind az alkotó, mind a reprodukáló szakember, mind a zenekedvelő zenekultúrájában.

Ezt a minőséget teszi mennyiséggé a rendszeresség. Ez is elmaradhatatlan feltevése az én zenekultúra-értelmezésemmek, Mert talán semmi sem idegenebb a zenekultúrától, mint a musica santa e miracolosá-val való alkalmi találkozási, véletlenszerű, törvénytelen flört. Bár nem tagadom: a zene nagysága egyszeri alkalmakkor is beledöbbenhet a fogékony emberbe, és bizonyos fokú intellektuális gyönyörben is részesítheti az értelmiségit. De az élmény még nem kultúra. Csak úgy válik azzá, ha megismétlődik, ha gyakorivá és rendszeressé válik.

A népzene fogalma viszonylag egyértelműbb. Bartók Béla a népzene egyes számú kritériumainak a társadalmiságot és történelmiséget tartotta, azt, hogy a népzenei alkotást minden esetben egy nagyobb közönség sokáig műveli. Másodsor: a népzene naiv művészet, a parasztság zenei ösztönének spontán megnyilvánulása. Továbbá: lényegénél fogva össze nem egyeztethető az írásbeliséggel; térben és időben csak szájhagyományozás útján terjed, ezért csodálatosan gazdag regionális és egyéni változatokban. Ebből következik, hogy a népzenei alkotásnak név szerint azonosítható szerzője nincs, teremtője maga a névtelen kollektívum. A népzene ellentéte, az úgynevezett magas vagy műzene, az, amit a félkultúra konyhanyelvén klasszikusnak vagy szimfonikusnak szoktak tisztelni. Ezt mindig bizonyos szerző írja, kotta útján terjed, szakképzett előadóművészek szóltatják meg, lényeges változtatások nélkül.

Mind a népzene, mind a műzene fogalma helyt áll magáért, mert temérdek zenét lehet hiba nélkül ide- illetve odasorolni. Mégis, napjaink zenei gyakorlata alaposan megkérdőjelezi e fogalompárnak ezt a klasszikus vagy legalábbis bevett, közhasznú interpretálását, mert egyre nagyobb figyelemre tart igényt az az óriási zenetömeg mely a két végpont között az átmenetet alkotja. Egyrészt a műzenei eredetű mozgalmi és tömegdalok, indulók, himnuszok, egyházi énekek, tánczeneszámok, népies műdalok és egyebek mérhetetlen sokasága, mely rendeltetésénél fogva népzenei módon, tehát az írott kottaképtől többé vagy kevésbé függetlenül is él a zenefogyasztó milliók ajkán; ide sorolandó a dzsessz is, mely egy, az írásbeliség körén kívüli, egészen sajátos magasművészet. Másrészt: a népzene egyre nagyobb hányada is, lévén, hogy az általános oktatás tempós kiterjesztésének a korában a népzene már nemcsak orálisan terjed, hanem legalább ugyanolyan mértékben nyomtatott kiadványok (tankönyvek, daloskönyvek) és sokszorosított hangfelvételek útján; ez a körülmény semmivé zsugorítja a továbbéneklő személy alkotói szabadságát, hiszen a műzene módján, kottában, illetve felvételen „élő” népdalt már nem illik variálni, úgy szép az, ahogy a szakemberek lerögzítették.

Korábban ipariassult országokban a népdalnak ez az önlényegétől való elidegenedése korábban ment végbe. Náluk már nem is találni népdalt, mely a klasszikus definíció szerint is az volna. Nekünk különös kiváltságunk, hogy Európának olyan vidékén élünk, ahol még él ez az igazi népzene is. A mi nemzedékünk még személyes tanúja lehet egy mesés gazdagságú, a maga ősiségében és viszonylagos érintetlenségében fenséges népdalművészet élő maradványainak. Nem kétséges, hogy tőlünk sincs már távol az idő, amikor ez a naiv és spontán, szájról szájra új és új változatokat termő népdalművészet is végleg és feltámaszthatatlanul meghal, akár akarjuk, akár nem. A kiváltságnak, hogy mi még megélhetjük ennek a maga őstalaján, a maga természetes módján élő művészetnek az elemi szépségű csodáját, ára is van: a feladat, hogy nemzedékünk e talaját vesztő művészet továbbélésének a korszerű kereteit megteremtse és a jövő számára megszilárdítsa, és hogy e mesterséges keretek közé minél többet bemenekítsen a ma még élő népdalművészet lehitele-

sebbjéből. Egyszóval: a mi nemzedékünk feladata, hogy a fokozatosan kihaló, ősi népdalművészet maradványaiból korszerű és életképes népdalkultúrát teremtsen.

Mi ez a népdalkultúra?

A népzenevel való élményes, tudatos és rendszeres élés.

Akinek volt alkalmá bár egyszer az életben rácsodálkozni a maga természetes közegében, falun, paraszton ajkán élő népdalművészetnek arra a megfoghatatlan varázsára, melyet a legszebben illusztrált népdalgűjtemény sem tud érzékeltetni (sőt még a legautentikusabb hangfelvétel is csak úgy-ahogy, sápadt-fakón), az egyet ért velem abban hogy a kultúremler a népdal szépségének élményes befogadását illetőleg az éneklő parasztság példáját kell hogy kövesse — már amennyire ez a példakép számunkra egyáltalán megközelíthető. A természettel bensőséges kapcsolatban élő falus'ak népzenei viszonylag rokonabb az egyetemes zenének azzal az ősréteggel, mely még távolról sem volt „csak zene“, hanem bűbáj és csodateremtés, megrontó és gyógyító, esőthozó, barmokat óvó, kedves halottak nyugalmát könnyítő erő. A mai paraszt nem hisz ugyan ebben az erőben, de művészetében sok szublimált maradványát élteni ennek a hitnek, így a művészet tudat alatt ma is erősen „emlékezteti“ ama hajdani varázslatosságra. Főleg erre a tényezőre kell visszavezetnünk az éneklő parasztember bámulatós beleélő készségét, azt, hogy — bár egész életében a nyers természettel való küzdést gyakorolta — valóságos lelki gyönyörűséggel enged a dal lenyűgöző hatalmának.

Tapasztalatom szerint a népdallal élő parasztnak többszörösen fontosabb a maga zenéje, mint az átlagos városi zenebarátnak az övé: mélyebb élményt merít belőle, nagyobbat épül a hatása alatt. Sznobság, rutinoság összeegyeztethetetlen a népdallal. A paraszt, ha már nem érzi művészi élménynek ezt a belső kötelékét, nem énekel, vagy a maga zenéje helyett a városiakéra tér át, mely lényegénél fogva felszínesebb és kevésbé igényli az őszinteséget. „Csak úgy“, a hagyomány megőrzéséért, magasabb kultúrpolitikai megfontolásra hallgatva a városiasuló falusi ifjúság sohasem lesz hajlandó a nagyszülők dalait továbbénekelni. Ez a visszataszítás tulajdonképpen a zenéhez való ösztönösen egészséges viszonyulásnak az eredménye, s egyszersmind bizonyítéka is: mert a lét és tudat, az élet és annak művészi vetülete közötti összhang akarásából ered.

A népdal élményes művelésének ez az elemi intenzitása a kultúremler számára elérhetetlen — annyira eltávolodtunk attól az ősi életmódtól, amelynek adekvát tükrözésében ez a művészet gyökerezik, annyi más irányból szemléljük mi, városiakok a természetet. Míg a paraszt lényében azonosul a népdallal, mi kívülről közelítünk hozzá, lényegében ugyanúgy, mint más, időben távoli művészetekben. Ezt az egyenlőtlenéget a népzene-kultúrában a művészi élmény integritását és intenzitását szolgáló tudatosság ellensúlyozza. Tudom, hogy a népdal teljes beleélő készséggel való művelése egy olyan világra nyit nekem ablakot, amelyet másképp nem tapasztalhatok meg, s mely abszolút értékkel gyarapítja nemcsak művészet szemléletemet, hanem ezen keresztül személyiségemet is; ezért a szépség iránti fogékonyságom teljes latbavetésével keresem, táplálom magamban a népdal művészi élményét.

Tudom, hogy népdalaink java nemcsak egy öntörvényű mikrokozmosz szépség-élményének teljesértékű megtestesítése, hanem az egyetemes zene mércéje szerint is klasszikus értékű kisformaművészet, nagybetűs Zene; ezt tudván, népzenei élményeim a tudat egzotikusoknak kijáró peremvidékéről bevonom az egyetemes zenei élményeim körébe, azzal az énemmel tanulom meg a Fűj, süvölt a Máttra szelét élvezni, amelyikkel Brahmsot vagy Palestrinát szoktam. Tudom, hogy a mindenkori műzene, még a legezoterikusabb, legszublimáltabb is tudottan vagy kényszerűségből

mindig is merített a népdal kristálytisza forrásából; ezért tudatosan keresem a népit a műviben, és örömmel élem át egyetemes értékű műalkotásokban a naiv, ősi népdal ritmusképleteinek, dallamfordulatainak, hangsorainak vagy előadási sajátosságainak magasfokú művészi tudatossággal való kamatoztatását. Tudom, hogy zenekultúránkban a műélvezet mennyire összefügg a hozzáértéssel; ezért a népzene benem keltett benyomását is népzene-tudományi ismeretekkel igyekszem mélyíteni... Csak ebben a tudatosságban lehet több a népzene-kultúra népművészetnél, melynél élményességben annyival kevesebb.

Hogy a népzene-kultúrának ez az élményességéből és tudatosságból ötvöződő minősége a rendszeres művelés eredményeként milyen formában találja meg önmaga mennyiségét, az egyéni képesség és ambíció kérdése. Egy dolgot mindenesetre nagyon is fontos leszögezniünk. A népdalnak abban a jövő idejében, mely iparilag fejlettebb országokban már jelen, és nálunk épp napjainkban kezd erélyesebben mutatkozni, ebben az újkorban a népdal egyszerű kedvelője, a dalosszívű polgár sem hódolhat vonzalmának csak úgy „natúrból“, a tudatos és rendszeres zenekultúra körén kívül, anélkül, hogy ez az egyoldalúság ne vezetne óhatatlanul magának az élménynek az elszegényedéséhez, éppen mert az általánossá vált zenei alfabetizmus körülményei között kell hogy pótolja majd valami azt a veszteséget, mely természetességében (mondjuk: hamvaságában) éri a népdalt, és mert ez a valami nem lehet más, mint a tudatosság. Konkrétan: ahhoz, hogy a kottaolvasó zenebarát a száz évvel előtte volt paraszt boldogságával tudjon rácsodálkozni a Hegyek, völgyek között állók nem mindennapi szépségére, neki már tudnia kell — például — azt is, hogy ezt a szépséget többek között a negyedik sor frig-zárlata teszi oly ellenállhatatlanná. Hogy népdalkultúrájának tudatosságában mennyire viheti a „civil“? Messzi, nagyon messzi, hisz az egyetemes zene irányából nézve a népdal az egyszerűség (az egyszólamúság, diatónia, a kisforma, a gyakori izoritmia) művészeté, így tanulmányozása során „kicsiben“ merülnek fel s ezért megközelíthetőbbek a „nagy“ zenetudomány problémái.

Nincs kizárva, hogy a falun élő értelmiségiek körében egyszer csak nemes divattá válik a népzene-tudósi amatőrkedés, és hogy egy távolabbi jövőben a folk-lórintézetek külön osztályai állnak majd ennek az amatőr-mozgalomnak a szolgálatában. Végül is miért ne hinnénk ebben?

Az ilyen tudatos, önmagát rendszeresen művelő népdal-amatőr ugyancsak ritka, annál sűrűbben jelentkezik a hozzáértést tettető, szakember-babérra áhító hivatásos népdalénekes- és népzene-szaki. Fontos tudnunk, hogy ez a napjainkban már pontosan körvonalazódott munkakör szintén a népzene-kultúra megjelenésével függ össze, a népdalművészet ősi lényétől való elidegenedettségek a tünete. Az igazi népzene nem ismeri a professzionizmust, mint ahogy az előadó—közönség fogalom-pár is abszolút idegen tőle. Nem mintha falun nem tisztelnék a jó énekest, de a legjobb énekes is éppúgy az éneklő közösség tagja marad, mint a közepesebb: az illető közösség sajátos dalkincsét énekei, annak kollektív ízlése szerint, azzal együtt és annak gyönyörűségére — csak szebben. Pénzért, mesterségszerűen a paraszt nem énekel; „romlatlan“ falusi környezetben a hangszerjátékosok is mind földművelő vagy pásztoremberek. (Más a helyzet a falusi cigányzenészekkel. Ők — főprofesszionizmusukkal — a legkorábbi divergens elemek a falu zenei életében. Legnagyobb részben az ő számlájukra irandó a paraszti hangszerjáték pusztulása.)

Tulajdonképpen nem is kellene arra kitérnem, hogy mennyire fontos a népdal továbbélése szempontjából a népdalelőadó szakember népdalkultúrája, hisz nyilvánvaló, hogy kulcsszerepet tölt be nemcsak egyszerűen a népdalanyag terjesztésében, hanem daloló embermilliók előadói stílusának, ízlésének, népdaleszményének az

alakításában is. Nem is emliteném ezt az evidenciát, ha azok, akik ezt az újkori mesterséget űzik, hivatásuk jelentőségével arányos tudatossággal és felkészültséggel állnának helyt a posztjukon, ha az országszerte elburjázott népi zenekarok valójában nem a zeneművészeti félsütöttség mentsváraiként karolnák fel azokat, akik tehetség vagy szorgalom híján nem fejezik be hangszertanulmányaikat, ha valaki is felelősnek jelentené ki magát például a vendégfői-kocsmai népdaléneklés milyenségének az ügyében, ha nem fordulhatna elő, hogy a népdallemez megnyerő mosolyú sztárja az operaénekesi fizetést megtoldó honorárium okán „műveli“ a paraszzenét, ha hivatásos népdalénekeseink gyakrabban jánának falura és hangversenyterembe — hallgatni, elmélyülni, tanulni, szóval, ha fizetést és társadalmi rangot élvező, profi népzene-előadók valóban annak a korszerű népzene kultúrának volnának a hivatástudó, művelt, bizalmat érdemlő munkásai, mely a több ezer év alatt kristályossá tisztult, klasszikus értékű népdalművészet méltó továbbélője. Ne áltassuk magunkat: ez a munkakör ma még nagyrészt a dilettantizmus, a kis tudással nagyot jövedelmező zeneárulás prérije — tisztelet a kivételes személyeknek és eseteknek (idesorolva természetesen a marosvásárhelyi népdalkórus madrigáléneklését is).

Külön bekezdésben kell megemlékezni a népzene kultúra harmadik, bár távolról sem harmadrangú tényezőjéről, a népzene tudományról. Feladata a népzene művészet felkutatása, hiteles rögzítése, konzerválása és tudományos vizsgálata. Ezen a téren sokkal megnyugtatóbb a kép. A romániai magyarság gazdag és sokrétű népdalkincsének a felgyűjtését és tudományos igényű közlését a századforduló éveiben Seprődi János kezdte el, majd olyan formátumú tudósok folytatták, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, Vikár Béla, Járdányi Pál, Lajtha László és Domokos Pál Péter. Történelmi nyereségünk, hogy 1949-ben bekapcsolódtunk az ugyancsak rangos és jelentős múltú népzene tudomány intézményesített, bő állami támogatást élvező szervezetébe. A Folklor Intézet ekkor létesült kolozsvári osztálya elsőrangú feladatként foglalkozik a romániai magyar népzene gyűjtésével és tanulmányozásával. Az itt folyó munka tudományos színvonala és eredményessége jogosulttá teszi azt a kívánságunkat, hogy minél előbb bővítsék a kutató személyzet keretét, különös tekintettel arra a megmásíthatatlan tényre, hogy a falu és város közötti különbség fokozatos felszámolásával párhuzamosan a falusi népzenei gyakorlat is napról napra közeledik ahhoz az „újkorához“, amikor már csak közvetve, áttételesen képviseli majd a hiteles népdalművészetet, és amikor az, amit a népzene tudománynak addig nem sikerül rögzítenie, a végleges veszteségek, a jöveteheztlen mulasztások lelkiismeretterhelő feketelistájára kerül.

Bizalomkeltő a zeneszerzőink műveiben megnyilvánuló népzene kultúra képe is. Talán nincs is zeneszerzőnk, akinek a művészetén ne éreznők a népzenei őstalaj, a zenei anyanyelv kötését; ez a „kollektív egyéniségnek“ az a megkülönböztető jegye, amellyel a magyarajkú zeneszerzők a kortárs romániai műzene összhangját dúsítják, ez az egyik szerves kötelék, mely a népzene kultúrán nevelkedő romániai magyart a hazai és egyetemes új zenéhez hivatott kapcsolni. Kérdés, hogy ebben az összefüggésben hány igazi, időálló remekműre hivatkozhatunk, mégis, kívánni valóink ezen téren is főleg a mennyiségre irányulnak: több ilyen műre és az idevágó művek gyakoribb játszására, eredményesebb terjesztésére van szükségünk; a művészettörténet sokszázados tapasztalata bizonyítja, hogy a mennyiség előbb-utóbb megtermi a minőségileg kiemelkedő műalkotást is. Egyelőre talán nem is azok a hiperartisztikus alkotások a legidősebbek, amelyek a népzenei intonációt sokszoros áttételesség révén szublimálják raffinált magasművészetté, hanem az

olyan. népzeneinkhez közvetlenebbül kapcsolódó, könnyen felfogható, mindenki számára élvezetes muzsika, mint például Zoltán Aladár Korondi Táncai.

Megismétlem a szót: egyelőre. Addig, amíg a sokoldalú zenei művelődés kiterjesztése során nemcsak a tömegek zenekultúrája, hanem a korszerű népzene kultúra is formát, kiterjedést, mélységet, hatóerőt nyer, s amíg nemzedékek szellemi építőmunkája nyomán meg nem szilárdul a népi és magasművészetet egyéfféző kötelék valamennyi láncszeme. Tulajdonképpen erre az eszmére, a zenekultúra és népzene egymást kiegészítő és megtermékenyítő, megbonthatatlan egységének az eszményére konvergál ennek a vázlatos párhuzam-vonásnak valamennyi gondolatmenete. A népzene is Zene, a népzene tudomány sem élhet az egyetemes zenetudomány körén kívül; a népzene kultúrájának is végső célja a nagy és oszthatatlan zenekultúrához való csatlakozása — az önértékek megtartásával, a kölcsönös nélkülözhetetlenség jegyében.

Nem titkolhatjuk: ez a zenekultúra egyelőre a jövőé. A jövőért viszont nekünk kell felelnünk.

László Ferenc

A költészet örökletes

Kezdetben vala a népköltészet.

Mindig akad valami, amivel szemben védtelen az ember. Az ember — az egyén, a nemzet, az emberiség. Ki van szolgáltatva a saját múltjának, amely homályba vész; márpedig az ember, aki tudja, hogy örököl, nem értheti meg magát az öröklött dolgok ismerete nélkül. Ki van szolgáltatva munkájának, mely nélkül nem lehet élnie; szerelmének, mely nélkül nem lehet megmaradnia; és ki a jövőnek is, amely előbb-utóbb lemond az egyén szolgálatairól.

Védtelen, de nem tehetetlen. A védtelenség gyógyszere a tenni akarás. Az ember, míg nem volt ideje földérinteni, kitalálta a múltját. Szépen, mert szépet akart örökölni. Fél a medvétől: megjárt szotta előre a vadászatot; igazából elvégezni aztán könnyű volt: ugyanis ő közölte a játékszabályokat. S nyilván az az erősebb, aki a játékszabályokat alkotja. A munkának is lelkére beszél szép szavakkal; a megmaradásra helyettesítőkről gondoskodik; a halált úgy siratja el, hogy utódai se nyugodjanak bele. Hosszú ideig kikerülhetetlen tüzes mennykő a villám, de aztán simán elraktározható az anyaföldben. A nap, a legfőbb isten képletekbe költözik.

Ez a kettősség a teljes egész. Hiszen mindig akad valami megtagadhatatlan és eltagadhatatlan, amit a logikai ítélet csak a képzetet segítségével varázsol elviselhetővé.

Az ilyen tág értelemben vett népköltészet és az egyéni műalkotás között voltaképpen a gyakorlati kivétel különbsége létezik csupán. A logika előtti szakaszban hiányzott a bizonyíték, a logika utániban a megnyugvás. Egy ponton mégis kibékíthető a kettő. Hallgassuk meg e két sort: „Kettős szárnya van a marti fecskének, jobb a lánynak, jobb, mint a menyecskének“. Ha ezt ismert szerző írja,